

"YOSH ILMİY İJODKORLAR: SHARLOTTA BRONTENING "JEYN EYRE" ASARI ASOSIDA"

mavzusidagi ilimiy maqolalar to'plami

"JANE EYR" SHİĞARMASINDA QIYAL MENEN BAYLANISLI KONCEPTUAL METAFORALARDIŃ QOLLANILIVI

Nzamatdinova Dilfuza Kóptileuovna
ITU filologiya kafedrası doc.w.a.(Phd)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15635512>

Annotaciya: Shıǵarmadaǵı "qıyal" túsinigine baylanislı qollanılǵan konceptual metaforalar analizlendi. Házirgi dáwir kognitivlik lingvistika teoriyasına tiykarlanıp, ilimiy jumista qıyaldı emocionallıq, psixologiyalıq hám ruwxıy qubılıs sipatında kórsetetuǵın metaforalıq modellerden paydalanadı. Maqalada "qıyal - ot," "qıyal - jol," "qıyal - aspan," "qıyal - labirint" hám "qıyal - qanat" sıyaqlı metaforalar sisteması tallanıp, olardıń qaharmannıń ishki ruwxıy dúnyasını ashıwdaǵı áhmiyeti kórsetiledi

Gilt sózler: Jane Eyre, fantaziya, konceptual metafora, kognitiv lingvistika, kórkem ádebiyat, fantaziya koncepciyası.

Sharlotta Bronteniń "Jeyn Eyr" romanı tek ǵana romantikalıq yamasa sociallıq shıǵarma emes, al adamnıń ishki dúnyasına tereń kirip baratuǵın psixologiyalıq shıǵarma bolıp tabıladı. Romandaǵı bas qaharman - Jeyn óziniń emocionallıq, morallıq hám ruwxıy rawajlanıwın basınan keshiredi. Bul proceste qıyal túsiniǵi ayrıqsha orın tutadı. Avtor qaharmannıń ishki sezimlerin, arızıların, qorqıwların hám úmitlerin súwretlew ushın túrli konceptual metaforalardan sheberlik penen paydalanadı.

Házirgi kognitiv lingvistikada metafora tek kórkemlew quralı emes, al adamnıń oylaw sisteması hám tanıwınıń kórinisi sıpatında qaraladı. Jorj Lakoff hám Mark Jonsonnıń metafora teoriyası boyınsha, adamzat tilindeǵi kóplegen metaforalar - anıq tájiriyebe hám abstrakt túsiniklerdiń baylanısına tiykarlanǵan. Bul maqalada biz "qıyal" túsinigine baylanislı qollanılǵan metaforalardı talqılap, olardıń tekst dúzilisindeǵi rolin kórip shıǵamız.

1. Qıyaldıń emocional dúnya menen baylanısı: "ót penen jaqtılıq" metaforası.

"Qıyal" romanda kóbinese ot, jalın yamasa jaqtılıq metaforalari arqalı súwretlenedi. Jeynniń ishki dúnyası qızǵın, ilham hám ármanlarǵa tolı. Bul metaforalar Jeynniń emocional jaǵdayın, ishki otın bildiredi.

Mısalı: "Meniń janımda ot bar hám ol men óshire almaytuǵın ıshqı menen janadı."

Bul jerde "ot" metaforası ishki sezimlerdiń, úmitlerdiń, ármanlardıń kórinisi. Qıyal Jeyn ushın haqıyqatlıqqa qarsı turatuǵın ishki ıssılıq dáregi. Bul Lakoff hám Jonson usınǵan "emociya - ot" koncepciyasınıń kórinisi.

"YOSH ILMİY İJODKORLAR: SHARLOTTA BRONTENING "JEYN EYRE" ASARI ASOSIDA"

mavzusidagi ilimiy maqolalar to'plami

Romandagi John hám Jejn arasındagi uzaq sáwbette olardıń minez-xulıqların tariyplengende John sonday suwıq minezli, Jejn bolsa kerisinshe jalın sıyaqlı ekenligin kórsetilgen.

Mısalı: "Whereas I am hot and **fire** dissolves ice." (Jane Eyre ,339)

"Men jalınman, al ot muzdı eritedi."

Bul jerde avtor Jeyndi kúshli hayal hám harqanday jaǵdaydı sheshe alatının "**fire**" sózi arqalı jetkerip bergeni.

2. Qıyal - qashıw jolı: SAPAR metaforası.

Kóp orınlarda qıyal Djeynnin real turmıstan qashıw forması sıpatında kórinedi. Avtor "qıyal" túsinigin jol, sayaxat yamasa qashıw arqalı súwretleydi.

Mısalı:

"Oylarım uzaq jerlerge ushıp ketti, ol jerde men erkin hám belgisiz bolıwım múmkin edi."

Bul jerdegi "ushıw," "uzaq mámleketler" - Jeynniń elesleri hám ármanların bildiredi. Bul metafora "oy - sayahat," "qıyal - jol" degen konseptual modellerge tiyisli. Qıyal - fizikalıq shegaradan shıǵıp, erkinlikke alıp baratuǵın jol sıpatında táriyiplenedi.

Jane Eyre romanında "sapar" (journey) sózi Jane Eyreniń tek fizikalıq sayaxatların emes, al onıń ishki ózgerisleri hám jeke rawajlanıwın da anlatadı.

I think it a glorious thing to have the hope of living with you, because I love you. No, sir, don't caress me now—let me talk undisturbed. Yesterday I trusted well in Providence, and believed that events were working together for your good and mine: it was a fine day, if you recollect—the calmness of the air and sky forbade apprehensions respecting your safety or comfort on your **journey.**

Metaforalıq mánisi

"Journey" sózi Jejn Eyreniń ózin-ózi ańlaw, ishki gúresler hám gárezsizlikke umtıwınıń simvolı sıpatında qollanıladı. Roman dawamında Jáne bir jerden basqasına kóship júriwi, onıń ómirindegi ózgerislerdi hám rawajlanıwdı sáwlelendiredi. Máselen, Gatesheadtan Lowoodqa, Lowoodtan Thornfieldke, Thornfieldten Moor House hám aqırında Ferndeangá bolǵan saparları, onıń ishki dúnyasındagi ózgerislerdi hám ózin tabıw jolındaǵı qádemlerin sáwlelendiredi.

"YOSH ILMİY İJODKORLAR: SHARLOTTA BRONTENING "JEYN EYRE" ASARI ASOSIDA"

mavzusidagi ilimiy maqolalar to'plami

Jane Eyreniń sayaxatı, sonday-aq, onıń muhabbatı, erkinligi hám ózine bolǵan isenimin tabıw jolındaǵı ruwxıy hám emocionallıq izleniwlerin de ańlatadı. Bul "sayaxat" onıń ózin ańlaw, ishki kúshin tabıw hám aqır-ayaǵında óz ármanlarına erisiw jolındaǵı gúresin bildiredi.

3. Qıyal hám tábiyat: *aspan* hám *tábiyat* metaforalari.

Kópshilik jaǵdaylarda qıyal tábiyat obrazları - aspan, bult, samal, ay, tın sıyaqlı obrazlar menen súwretlenedi. Bul usıl Jeynniń ishki qıyınshılıǵın yamasa keleshekke úmitin jetkeriw ushın qollanıladı.

Mısalı:

"Ay maǵan muńlı kóz benen qaradı, tap meniń saǵınıshımdı bilgendey."

Ay hám aspan arqalı avtor qıyaldı bir mistikalıq, romantikalıq qubılıs sıpatında usınadı. Aspan hám tábiyat haqıyqatlıq hám qıyal arasındaǵı kópir.

Bul "hayal - aspanǵa umtiliw," "arman - tábiyiy kúsh" sıyaqlı konseptual metaforalar sistemasın quraydı. Olar insanniń sezim hám qıyalın tábiyat penen teńlestiredi.

Tòmendegi berilgen qatarlarda romandaǵı tabiyat arqalı insan ishki ruhiyatınıń kòrinisin tapqan. Berilgen qatardaǵı tiykarǵı konseptual metaforalardı analizleybiz:

To this house I came just ere dark on an evening marked by the characteristics of sad sky, cold gale, and **continued small penetrating rain**. The last mile I performed on foot, having dismissed the chaise and driver with the double remuneration I had promised. Even when within a very short distance of the manor-house, you could see nothing of it, so thick and dark grew the timber of the **gloomy wood** about it.

Jawın - qayǵı hám izolyaciya simvolı

"Continued small penetrating rain."

Bul anlatpa dawam etip atırǵan, názik hám kirip kiyatırǵan jawındı súwretleydi. Ádebiyatta jawın kóbinese qayǵı, jekkeleniw yamasa ishki túskinlik jaǵdayların bildiriw ushın qollanıladı.

Toǵay - qarańǵı hám sırlı ortalıq

"Sonshelli qalıń hám qarańǵı ósti onıń átirapındaǵı gúńgirt toǵaydıń aǵashı."

Bul qatarda toǵaydıń qalıń hám qarańǵı ósiwin sáwlelendiredi, bul bolsa sırtqı dúnyadan ajıralıw yamasa ishki izolyaciya jaǵdayın ańlatadı. Toǵaydıń qarańǵı hám

"YOSH ILMİY İJODKORLAR: SHARLOTTA BRONTENING "JEYN EYRE" ASARI ASOSIDA"

mavzusidagi ilimiy maqolalar to'plami

sırlı ortalıqta jaylasıwı, insanniń ishki dúnyasındaǵı anıqsızlıq yamasa qorqıwdı sáwlelendiredi.

Qarańǵılıq - túsiniksizlik hám anıqsızlıq

“Hátte mákan jaydan júdá jaqın aralıqta bolsa da, onnan hesh nárese kórinbeytuǵın edi.”

Bul qatarda qarańǵılıq hám anıqsızlıqtı súwretleydi. Qarańǵılıq, kóriw qábiletiniń shekleniwi arqalı, maǵlıwmat yamasa túsiniktiń jetispewshiligin ańlatadı.

Úy - táshwish hám qáweter belgisi

“To this house I came just ere dark”

Bul sóz úyge keliw waqtın súwretleydi. Úy, kóbinese qáweter, táshwish yamasa qáwipli jaǵdaylardıń belgisi sıpatında qollanıladı.

Bul tábiyat súwretleri, insan ruwxıylıǵınıń ishki jaǵdayların sırtqı ortalıq arqalı bildiriwde keń qollanıladı. Ádebiyatta peyzaj hám psixologiyalıq-ruwxıy súwrettiń úylesiwi, qaharmanlardıń ishki dúnyasın tereńirek ańlawǵa járdem beredi.

Jeyn Eyre romanındaǵı tabiyatqa baylanıslı konceptual metaforani tòmende berilgen úzindiden taba alamız:

The whole consciousness of my life lorn, my love lost, my hope quenched, my faith death-struck, swayed full and mighty above me in one sullen mass. That bitter hour cannot be described: in truth, **‘the waters came into my soul; I sank in deep mire: I felt no standing; I came into deep waters; the floods overflowed me.’**

Suw - ruwxıy azap hám úmitsizlik tımsalı

“The waters came into my soul; I sank in deep mire: I felt no standing; I came into deep waters; the floods overflowed me.”

Bul qatarlarda, Janeniń ruwxıy azabın hám úmitsizlik jaǵdayın súwretlew ushın qollanılgan. Suw elementleri – “suwlar keldi,” “tereń ılayǵa battım,” “tereń suwǵa keldim,” “topan meni toltırdı” - onıń ishki dúnyasındaǵı tereń qayǵı hám úmitsizlikti bildiredi. Bul súwretler, insan ruwxıylıǵınıń awır jaǵdayın sırtqı ortalıq arqalı sáwlelendiredi.

4. Xayaldıń qáwipliligi: *túneklilik hám aylanıs* metaforaları.

Djeyn Eyrede qıyal geyde unamlı emes, kerisinshe qáwipli, adastırıwshı kúsh sıpatında da súwretlenedi. Avtor qaharmanınıń hádden tıs qıyalǵa beriliwi geyde oǵan zıyan keltiretuǵının bildiredi.

Mısalı:

"Men ármanlar labirinti ishinde adastım, qaysı jol haqıyqat ekenligin anıq bilmedim."

"YOSH ILMİY İJODKORLAR: SHARLOTTA BRONTENING "JEYN EYRE" ASARI ASOSIDA"

mavzusidagi ilimiy maqolalar to'plami

Bul mäsaldä qıyal labirint sıpatında kórinedi. Bul adasıw, túsinbewshiliktı anlatıwshı metafora. Jeyn geyde óz elesleri hám haqıyqatlıq shegarasında qalıp ketedi.

"qıyal - túneklik," "qıyal - labirint," "qıyal - shaljıtıw" sıyaqlı konseptual metaforalar romannıń psixologiyalıq tereńligin arttıradı.

Tómende keltirilgen úzindiden konseptual metaforanı analiz etemiz:

I thought I had taken a wrong direction and lost my way. The darkness of natural as well as of sylvan dusk gathered over me. I looked round in search of another road. There was none: all was interwoven stem, columnar trunk, dense summer foliage—no opening anywhere.

Toğay - ishki azap hám joqlıq tımsalı.

“Men naduris bağdar alıp, jolımdı joğalttıw dep oyladım. Meniń ústimde tábiyyı, sonday-aq, silvanlı inirdin qarańgılıǵı jámlendi. Men basqa joldı izlep, dógereregime qaradım.”

Bul ańlatpa, Jeynniń ruwxıy azabın hám joqshılıq jaǵdayın súwretlew ushın qollanılgan. "Toğay qarańgılıǵı" (sylvan dusk) hám "tábiyat qarańgılıǵı" (natural darkness) onıń ishki dúnyasındaǵı anıqsızlıq hám joqtılıqtı sáwlelendiredi. Toğaydıń qalıń hám qarańǵı ósiwi, sırtqı dúnyadan ajıralıw yamasa ishki izolyaciya jaǵdayın ańlatadı. Bul súwretler, insan ruwxıyılıǵınıń awır jaǵdayın sırtqı ortalıq arqalı sáwlelendiredi.

5. Qıyal hám ruwxıy erkinlik: *qanat, quslar* metaforası.

Jeyn qıyal arqalı ózin haqıyqatlıq shegarasınan joqarı qoyıwǵa urnadı. Ol erkinlikte árman etedi. Bul qanat yamasa qus metaforalari arqalı táriyiplenedi.

Mısalı:

“Men qus sıyaqlı qanatlardı, minnet hám tınıshlıq qápesinen ushıwdı árman ettim.”

Bul qatarlarda qıyal - erkinlikke alıp barıwshı qanat sıpatında kórinedi. Qanat metaforası qıyaldıń sheklewlerden qutqarıwshı kúshin kórsetedi.

Romandaǵı “qanalar” (wings) sózi metaforalıq mániste qollanılgan bolıp, bul obraz arqalı Jeyn Eyreniń erkinlikke umtılıwı, ishki kúshi hám gárezsizlikke bolǵan izlenisleri sáwlelendiriledi.

After a season of darkness and struggling, light broke and relief fell: my cramped existence all at once spread out to a plain without bounds—my powers heard a call from heaven to rise,

"YOSH ILMİY İJODKORLAR: SHARLOTTA BRONTENING "JEYN EYRE" ASARI ASOSIDA"

mavzusidagi ilimiy maqolalar to'plami

gather their full strength, spread their **wings**, and mount beyond ken.

“Qanatlar”dın metaforalıq mánisi

Roman basında Jeyn Eyre ózin “qápestegi qus” sıyaqlı sezedi, yaǵnıy ol óziniń shańaraǵında, mektepte hám jámiette sheklengen hám erkinlikten ayırılǵan. Onıń "Bewick's History of British Birds" kitabına bolǵan qızıǵıwshılıǵı onıń erkinlikke bolǵan umtılsınıń simvolı bolıp tabıladı. Kitaptaǵı súwretler arqalı ol ózin jalǵız hám azatlıqqa umtılıp atırǵan quslarǵa uqsatadı.

Mr. Rochester Jane'di "**frantic bird**," "jabayı, jawız qus"qa uqsatadı, bul bolsa onıń ishki gúresleri hám erkinlikke bolǵan umtılsıların ańlatadı. Jane bolsa oǵan juwap retinde: "I am no bird; and no net ensnares me; I am a free human being with an independent will," "Men hesh qanday qus emespen; hám hesh qanday tor meni tutib almaydı; men gárezsiz kúshge iye bolǵan erkin insanman; házirde men sennen ketiw ushın onı isletemen", dep aytadı .

“Qanatlar”dın basqa mánileri

Roman dawamında “qanatlar” sózi basqa mánislerde de qollanıladı. Mısalı, Jeyn ózin “eki qanatı sınǵan qus”qa uqsatadı, bul onıń ishki boslıǵı hám muhabbatsızlıǵın sáwlelendiredi. Sonday-aq, ol “half-frozen bird” “yarım tońǵan qus” sıpatında súwretlenedi, bul onıń ruwxıy jaǵdayın hám ózin joǵaltqanlıǵın ańlatadı.

“Qanatlar” metaforası Jeyn Eyre romanında erkinlik, gárezsizlik, ishki kúsh hám ózin-ózi ańlaw simvolı sıpatında qollanıladı. Jeyn Eyre óziniń ishki kúshi hám erkin erki arqalı óziniń erkinligin tikleydi hám jámiyet tárepien belgilengen shegaralardı jeńip ótedi.

Juwmaq

Jeyn Eyr romanında "qıyal" koncepti arqalı beriletuǵın metaforalar - qaharmannıń ishki dúnyasın, ruwxıy rawajlanıwın, psixologiyalıq gúresin súwretlewde áhmiyetli rol oynaydı. Qıyal - bir tárepten erkinlik hám ilham dáregi, ekinshi tárepten aljastırırwshı kúsh. Sharlotta Bronte bwl konceptual metaforalar arqalı kıyaldıń kóp tábiyatın ashıp beredi: ol ot hám jaqtılıq, jol hám aspan, labirint hám qanat.

Bul metaforalar tek kórkemlew quralı emes, al adamnıń biliwindegi konceptual úlgilerdın dálili bolıp esaplanadı. Qıyal koncepciyası arqalı oqırwshı Jeynniń ishki dúnyasına tereń kirip baradı, metaforalar bolsa sol dúnyanı biliwdıń til kópiri bolıp esaplanadı.

"YOSH ILMİY İJODKORLAR: SHARLOTTA BRONTENING "JEYN EYRE" ASARI ASOSIDA"

mavzusidagi ilimiy maqolalar to'plami

Paydalanilgan ádebiyatlar dizimi

1. Bronte, Charlotte. Jane Eyre. London: Smith, Elder & Co., 1847.
2. Lakoff, George, and Mark Johnson. Metaphors We Live By. University of Chicago Press, 1980.
3. Kovecses, Zoltan. Metaphora: A Practical Introduction. Oxford University Press, 2010.
4. Steen, Gerard. Finding Metaphor in Grammar and Usage: A Methodological Analysis of Theory and Research. John Benjamins Publishing, 2007.
5. Kudaibergenova, A. "Konseptual metafora hám kórkem tekst." - Filologiya hám kórkem ónertanıw, No3, 2021.
6. Amirova, G. "Kognitiv lingvistikada